

4. Дилтс Р. Изменение убеждений с помощью НЛП / Р. Дилтс; [перев. с англ. В. П. Чурсина]. – М.: Класс, 2000. – 192 с.
5. Евтушенко В. Г. Энциклопедия гипнотических техник / Евтушенко В. Г. – М.: Институт психотерапии, 2005. – 400 с.
6. Зимбардо Ф., Ляйппе М. Социальное влияние / Зимбардо Ф., Ляйппе М. – СПб.: Питер, 2001. – 448 с.
7. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу / Москаленко В. В. – К.: Центр учбової літератури. – 2007. – 448 с.
8. Немов Р. С. Познание себя: влияние на людей: [учебное пособие] / Немов Р. С. – М.: Владос, 1997. – 320 с.
9. Оленев И. В. Полная палитра методов внушения в практике убеждения и гипнотерапии / Оленев И. В. – М., 2006. – 139 с.
10. Современная военная психология: [хрестоматия / сост. А. А. Урбанович]. – Мн.: Харвест, 2003. – 576 с. – (Библиотека практической психологии).
11. Чалдини Р. Психология влияния / Чалдини Р. – СПб.: Питер, 2001. – 210 с.
12. Шейнов В. П. Психологическое влияние / Шейнов В. П. – М.: Наука, 2005. – 659 с.

УДК 159. 9:351.743

Ламаш І. В., к. психол. н., доцент, ХНУВС;

Селюкова Т. В., старший викладач кафедри загальної психології НУЦЗУ

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ОВС, ЯКІ МАЮТЬ СЛУЖБОВІ СТЯГНЕННЯ

Автори розглядають окремі психологічні особливості співробітників ОВС, які мають службові стягнення. Визначені особливості структури відповідальності особи і співвідношення її гармонійних і дисгармонійних складових.

Ключові слова: відповідальність, гармонійні і дисгармонійні складові, особа, службові стягнення, співробітники ОВС, структура відповідальності.

Авторы рассматривают отдельные психологические особенности сотрудников ОВД, которые имеют служебные взыскания. Определены особенности структуры ответственности личности и соотношения ее гармоничных и дисгармоничных составляющих.

Ключевые слова: ответственность, гармоничные и дисгармоничные составляющие, личность, служебные взыскания, сотрудники ОВД, структура ответственности.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в українському суспільстві вимагають реформування усіх соціальних інститутів, у тому числі й системи органів внутрішніх справ.

Успішність реформування органів внутрішніх справ України, які є важливим елементом соціальної структури, великою мірою залежить від рівня професіоналізму осіб, які займаються правоохоронною діяльністю. Не ви-

кликає сумніву той факт, що професіоналізм вимагає наявності певної сукупності знань, умінь і навичок. У той же час велике значення має наявність особистісних якостей, що відповідають специфіці трудової діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості професійної діяльності співробітників ОВС знайшли своє відображення в дослідженнях В. Г. Андросюка, О. М. Бандурки, Б.І. Бараненка, В. Д. Берназа, Е. О. Дідоренка, О. Ф. Долженкова, Г.Є. Запорожцевої, Л.І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєва, М. В. Костицького, С. Г. Лаптева, С. Д. Максименка, В. С. Медведєва, Е. В. Рижкова, Г. О. Юхновця, С.І. Яковенка та ін.[4, С. 189-192].

Кожна професія в галузі правоохоронної діяльності, крім загальних вимог, висуває до працівника ОВС специфічні вимоги. Підвищення ефективності якості праці неможливе без врахування індивідуальних особливостей його особи і відповідності особистих якостей об'єктивним вимогам професії. Психологічним аспектам професійного розвитку особистості працівників ОВС присвячені роботи О. М. Бандурки, С. П. Бочарової, О. В. Землянської, О. В. Тімченка, А. В. Москаленка, В. Л. Васильєва, Г.Є. Запорожцевої та ін.

Будь-яка професійна діяльність висуває до людини певні вимоги та накладає своєрідний відбиток на особистість і спосіб життя. Процес становлення професіонала-правоохоронця має позитивні і негативні наслідки. Проявом позитивних результатів професіоналізації працівників органів внутрішніх справ є формування адекватних професійних кар'єрних орієнтацій. На думку багатьох авторів (В. О. Дятлов, Є. О. Климов, Є. О. Могилевкін, Г. С. Нікіфоров, М. С. Пряжников, Л. Б. Шнейдер), провідною ознакою ефективності розвитку професійної кар'єри співробітника ОВС є відповідність його реальних якостей функціональним компонентам професійної діяльності.

Проблеми професіоналізму, як визначальної категорії професійної підготовки та умов, що його забезпечують, мають велике значення для існування і розвитку суспільства. Особливої ваги це набуває при аналізі діяльності правоохоронних органів, оскільки вони займають у суспільстві особливе положення.

Робота працівника правоохоронних органів є дуже різноманітною та складною, вона має цілу низку особливостей, що відрізняють її від праці людей більшості інших професій, у тому числі і ризиконебезпечних. Виконання оперативно-службових обов'язків, на відміну від цивільних умов, обов'язково передбачає наявність об'єктивних труднощів і необхідність серйозних обмежень: скорочену можливість для улюблених занять, обмежене коло спілкування, утруднені або припинені зв'язки з рідними і близькими, неминучу відмову від деяких звичок заради інтересів служби і виконання вимог колективу.

Дані сучасних теоретичних та емпіричних досліджень підтверджують актуальність вивчення тих психологічних особливостей співробітників ОВС,

які можуть бути пов'язані з рівнем професіоналізму та професійної компетентності.

Об'єктом дослідження було визначено особистість, предметом виступила відповідальність особистості.

Метою нашого дослідження було дослідження особливостей структури відповідальності співробітників ОВС, які мають професійні стягнення.

Виклад основного матеріалу. Досліджуваними були співробітники чоловічої статі районних відділів внутрішніх справ міста Харкова, яким було розподілено за ознакою наявності (перша група, 26 осіб) або відсутності службових стягнень (друга група, 32 досліджуваних).

Для статистичної обробки результатів було використано t-критерій Стьюдента.

Однією з найважливіших детермінант розвитку професіонала визнається відповідальність особистості. Відповідальність визначає не тільки підтримання зовнішніх норм регуляції і контролю діяльності нормами, які закріплені законодавчо, але й усвідомлення своєї відповідальності за вплив результатів професійної діяльності надвоє життя та життя інших людей.

При розгляді феномена відповідальності дослідники звертають увагу на його ємкість, багатогранність, що вбирає в себе чималу кількість різнорідних компонентів. Розгляд відповідальності як системної якості особистості вимагає розгляду функціональної єдності мотиваційних, емоційних, когнітивних, динамічних, регуляторно-вольових і продуктивних складових [3, с. 21].

Для вирішення дослідницьких завдань було використано опитувальник структури відповідальності, що дозволяє проаналізувати співвідношення різних складових багатомірної структури відповідальності, автором якого є В. П. Прядеїн.

Результати дослідження структури відповідальності надано у таблиці 1.

Не отримано вірогідних відмінностей за показниками ергічність, аергічність, сценічність, астенічність, інтернальність, екстернальність, соціоцентрична мотивація, егоцентрична мотивація, особистісні складнощі, операційні складнощі, змістовна спрямованість та інструментально-стильова спрямованість, що свідчить про подібність вираженості цих показників у досліджуваних обох груп.

Показник усвідомлюваності склав у першій групі $41,5 \pm 0,97$, у другій — $49,27 \pm 1,16$, зафіксовані вірогідні відмінності на рівні $p \leq 0,05$ щодо підвищення показника у другій групі.

Показник обізнаності у першій групі склав $42,45 \pm 1,23$, у другій групі $47,88 \pm 1,3$, що дозволяє визначити вірогідне підвищення показника на рівні $p \leq 0,05$ у другій групі.

Аналіз даних за шкалою предметної продуктивності дозволив зафіксувати вірогідне підвищення показника у другій групі ($41,6 \pm 0,3$ та $49,79 \pm 0,92$ відповідно) при $p \leq 0,05$.

Таблиця 1

Показники складових відповідальності співробітників ОВС (у балах)

Показники	Група 1	Група 2	T	p
Ергічність	43,62 ± 3,3	48,94 ± 4,9	1,66	-
Аергічність	23,29 ± 5,3	18,06 ± 2,6	1,87	-
Стенічність	45,83 ± 5,76	48,09 ± 2,1	0,74	-
Астенічність	34,12 ± 4,3	27,21 ± 2,5	1,26	-
Інтернальність	44,36 ± 4,34	49,58 ± 3,27	1,75	-
Екстернальність	29,45 ± 4,86	21,52 ± 7,95	1,02	-
Соціоцентричність	40,78 ± 2,37	43,42 ± 4,2	1,21	-
Егоцентричність	28,69 ± 4,11	22,85 ± 5,2	1,86	-
Усвідомленість	41,5 ± 0,97	49,27 ± 1,16	2,73	0,05
Обізнаність	42,45 ± 1,23	47,88 ± 1,3	2,67	0,05
Продуктивність предметна	41,6 ± 0,3	49,79 ± 0,92	3,42	0,05
Продуктивність суб'єктна	42,6 ± 0,56	47,48 ± 0,6	2,83	0,05
Особистісні труднощі	29,66 ± 1,2	29,73 ± 1,1	0,03	-
Операційні складнощі	32,01 ± 1,4	31,29 ± 1,4	0,34	-
Спрямованість змістовна	35,41 ± 0,95	33,14 ± 1,6	0,42	-
Спрямованість інструментально-стильова	32,72 ± 1,39	30,29 ± 1,12	0,63	-

Показник суб'єктної продуктивності у другій групі (47,48 ± 0,6) також вірогідно вище аналогічного показника у першій групі (47,48 ± 0,6) на рівні $p \leq 0,05$.

Таким чином, отримані результати дозволяють стверджувати, що досліджувані другої групи не тільки краще усвідомлюють загальну сутність відповідальності, але й краще обізнані із конкретними ситуаціями та умовами, які дозволяють прийняття поверхневої відповідальності.

Досліджувані другої групи також демонструють також вірогідно більші показники як предметної продуктивності, так і суб'єктної продуктивності, тобто характеризуються як вищими показниками професійної продуктивності, так і вірогідно вищим рівнем активності, спрямованої на підтримання власного благополуччя.

Нами розглядалось співвідношення гармонійних та дисгармонійних складових у структурі відповідальності досліджуваних. Результати дослідження структури відповідальності співробітників міліції надано у таблиці 2.

Аналіз результатів свідчить, що за деякими показниками не отримано вірогідних відмінностей.

Співвідношення змістовної та інструментально-стильової спрямованості у досліджуваних першої та другої групи демонструє подібність.

Щодо проявів особистісних та операційних складнощів, за співвідношенням цих показників також не було отримано відмінностей, тобто досліджувані не відрізняються співвідношенням тривожності, невпевненості, поганого настрою та труднощами, які залежать від сутності завдання, що виконується, та оточуючих людей.

Не виявлено значущих розбіжностей у співвідношенні предметної продуктивності та суб'єктної продуктивності, таким чином, не зафіксовано відмінностей між групами щодо співвідношення результатів діяльності досліджуваних у виконанні колективних справ та їх діяльністю, спрямованою на підтримання особистого благополуччя.

Таблиця 2

Показники співвідношення гармонійних та дисгармонійних складових відповідальності співробітників ОВС (у балах)

Показники	Група 1	Група 2	t	p
Ергічність – Аергічність	20,33 ±4,3	30,88±3,75	3,26	0,05
Стенічність-Астенічність	11, 71±5,03	20,88 ± 2,3	2,87	0,05
Інтернальність-Екстернальність	14,91 ± 4,6	28,06 ± 5,11	2,94	0,05
Соціоцентричність-Егоцентричність	12,09 ± 3,24	20,57 ± 4,7	2,36	0,05
Усвідомленість-Обізнаність	0,95 ± 1,1	1,39 ± 1,23	0,75	-
Продуктивність предметна — Продуктивність суб'єктна	1,0 ± 0,43	2,29 ± 0,76	0,52	-
Операційні складнощі – особистісні складнощі	2,35 ±1,4	1,56 ±1,25	0,21	-
Спрямованість змістовна – Спрямованість інструментально-стильова	2,69 ±1,12	2,85 ±1,34	0,46	-

Подібним також є співвідношення когнітивної усвідомлюваності та когнітивної обізнаності у першій та другій групах, тобто досліджувані обох груп не відрізняються за співвідношенням знання про відповідальність та усвідомленням її сутності.

Показники ергічності та аергічності відбивають специфіку поведінкової складової відповідальності, ергічність відбиває здібність людини до самостійного, без додаткового контролю виконання відповідальних завдань, ергічність пов'язана з низькою перешкодостійкістю, схильністю до відмову від важких завдань. Отримано показники, які свідчать про наявність вірогідних відмінностей у співвідношенні ергічності та аергічності у першій та другій групах. Показник, що розглядається, у першій групі склав — 20,33 ±4,3, у другій 30,88±3,75. Це свідчить, що превалювання гармонійної складової відповідальності над дисгармонійною вірогідно переважає у співробітників ОВС, які не мають стягнень (друга група). Виходячи з цього, можна сказати, що у досліджуваних другої групи зафіксовано достовірно більшу різницю між схи-

льністю у повній мірі реалізувати свої можливості у поведінкових проявах відповідальності, частіше брати на себе виконання відповідальних завдань, менше орієнтуватися на допомогу та контроль, впевненістю у виконанні своїх обіцянок у порівнянні з дисгармонійними проявами (схильність уникати ситуацій, де треба брати відповідальність на себе, часткова відповідальність — не у всіх випадках, невиконання обіцянок, обов'язковість лише тоді, коли цього вимагають оточуючі, виконання відповідального завдання в думках, але не завжди на практиці).

За співвідношенням стеничності-астеничності показник у першій групі склав $11, 71 \pm 5,03$, у другій — $20,88 \pm 2,3$, $p \leq 0,05$. Таким чином, показник співвідношення стеничність-астеничність у другій групі вірогідно вищий у порівнянні з першою групою, що дозволяє стверджувати, що у співробітників ОВС, які мають стягнення, показник різниці між стеничними та астенічними (гармонійним та дисгармонійним) емоційними станами вірогідно менший. Астенічні прояви виявляють себе в тому, що людина переживає негативні – астенічні емоційні стани, злість та роздратування під час невдач або після невдало виконаної роботи, відчуває більшу тривожність в ситуаціях звітності за виконання відповідальних завдань або коли не має зовнішньої підтримки у порівнянні. Стеничні складові є позитивними емоційними проявами, серед них – радість при подоланні перешкод, гордість при досягненні мети, оптимізм на початку нової відповідальної справи та інше.

Співвідношення інтернальності-екстернальності відбиває регуляторну складову відповідальності. Показник першої групи складає $14,91 \pm 4,6$, другої — $28,06 \pm 5,11$, $p \leq 0,05$. Виходячи із цих показників, можна стверджувати, що показник співвідношення інтернальності-екстернальності у другій групі вірогідно вищий, ніж у першій групі. Це може свідчити про те, що у другій групі більше, ніж пасивна, виражена активна регуляція відповідальності, тобто схильність виявляти ініціативу у відповідальних справах, не сподіватися на інших, намагання виконувати відповідальні завдання самостійно, а не під контролем, впевненість, що краще бути відповідальним в малому, ніж багато обіцяти та не виконувати обіцянки. Пасивна регуляція поведінки виявляє себе у меншій самостійності, схильності знаходити причини перешкод у інших людях та умовах, відповідальності у завданнях із жорстким контролем.

Показник співвідношення соціоцентричність — егоцентричність у другій групі також вірогідно більший ($12,09 \pm 3,24$ та $20,57 \pm 4,7$ відповідно), $p \leq 0,05$. тобто різниця між показниками соціоцентричності та егоцентричності у другій групі вірогідно більша, ніж у першій групі. Соціоцентрична мотивація відповідальності оцінюється за домінуванням тенденцій, які пов'язані з почуттям обов'язку, необхідністю виконання справи, егоцентрична мотивація діагностується через перевагу тенденцій ствердити себе у групі, покращити свій матеріальний стан, звернути на себе увагу інших людей.

Таким чином, результати, отримані у нашому дослідженні, дозволяють, стверджувати, що структура відповідальності досліджуваних має певну специфіку.

Специфічною рисою досліджуваних другої групи є вірогідно вищий рівень когнітивної обізнаності та усвідомленості, що можливо забезпечує диференційований підхід до оцінки відповідальності у різних ситуаціях, тобто високовідповідальні дії у відповідній ситуації або поверхневу відповідальність у неважливих справах. Крім того, вони характеризуються як вищими показниками професійної продуктивності, так і вірогідно вищим рівнем активності, спрямованої на підтримання власного благополуччя.

Структура відповідальності представників першої групи, куди ввійшли оперативні працівники, які мають стягнення, на наш погляд, характеризується внутрішньою конфліктністю. Наші результати свідчать, що у цій групі відмінність між показниками гармонійних та дисгармонійних складових відповідальності є значущо нижчою, ніж у представників першої групи, тобто одночасне функціонування різноспрямованих елементів у структурі відповідальності є більш вірогідним.

Висновки. Таким чином, у нашому дослідженні зафіксовано як подібність певних психологічних особливостей у досліджуваних, так і деякі відмінності щодо структури відповідальності та співвідношення гармонійних та дисгармонійних її складових у групах співробітників ОВС, які мають службові стягнення та не мають таких. Планується продовжити дослідження в обраному напрямі та вивчити особливості суб'єктивного контролю особистості та структури особистісної саморегуляції співробітників ОВС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губарева О. С. Стадії розвитку професійної компетентності працівників ОВС / О. С. Губарева // Наше право. – 2005. – № 3. – С. 34–39.
2. Ковальчишина Н. І. Мотиваційна основа кар'єрних орієнтацій слідчих ОВС / Н. І. Ковальчишина // Вісник ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХДПУ, 2007. – Вип. 23. – С. 97–104.
3. Прядеин В. П. Ответственность как системное качество личности / В. П. Прядеин. – Екатеринбург: УГПУ, 2001. – 274 с.
4. Шинкаренко І. О. Дослідження особистісних орієнтацій, що впливають на професійну спрямованість і на особливості професійного спілкування правників ОВС / І. О. Шинкаренко // Право і безпека. – 2005. – Том 4, № 3. – С. 189–192.